

הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל

הקדמה לשיר השירים

על אומנות, אהבה
ועולמו הפנימי של האדם

עם ביאורים והרחבות מאת
הרב חיים דרוקמן

אור עצינן ספרי איכות תורניים
המכון התורני ע"ש ר' יצחק וחנה סטרולוביץ'

תוכן העניינים

11	עם הספר
13	פתיחת העורך
17	מבנה הספר
19	הקדמת הרב זצ"ל לשיר השירים
29	ביאורים והרחבות
31	פתיחה - על החיבור ועל עריכתו
38	א כתבי הקודש מטמאים את הידיים
41	ב מטרת הספרות
44	ג גילוי וגניזה
51	ד האומנות וזעזועי הנפש
54	ה שרי קודש
61	ו הסופרים האמיתיים
66	ז בין יוצר ליצירה
72	ח האהבה הטבעית במובנה האמיתי
78	ט האהבה העצמית - בין מוסר לקדושה
84	י מהי באמת אהבה עצמית
102	יא הקדושה שבאהבת איש ואישה
105	יב שיר השירים משלים את התנ"ך
108	יג נקודת המבט של האדם
118	יד הכרה בהכרחיות שיר השירים
124	טו תפיסת החיים מתוך "לב ערל"
130	טז אהבת ד' בכל המצבים
140	יז אהבת רבי עקיבא
144	יח האהבה הטבעית והאהבה הלאומית

155	האהבה הא־לוהית של רבי עקיבא	יט
166	גמדים טרוטי עיניים	כ
170	הסתכלותו של רבי עקיבא	כא
179	נספח - אומנות והלכה	

תכלית האומנות בישראל - נאומים בכנסת

183	מבוא	
185	הצעה לסדר היום שהעלה רבנו במליאת הכנסת	א
187	הצעת הרב במליאת הכנסת	ב
191	תגובת הרב בכנסת והצבעה על הצעת סיכום	ג
195		

פָּרָק א

”אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא: חֵס וְשְׁלוֹם! לֹא נִחְלַק אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל עַל שִׁיר הַשִּׁירִים שֶׁלֹּא תִטְמֵא אֶת הַיְדִים, שְׂאִין כָּל הָעוֹלָם כְּלוֹ כְּדָאֵי כְּיוֹם שְׁנַתָּן בּוֹ שִׁיר הַשִּׁירִים לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁכָּל הַכְּתוּבִים קָדֵשׁ, וְשִׁיר הַשִּׁירִים – קָדֵשׁ קָדָשִׁים!” (ידיים ג, ה) ¹.

* * *

פָּרָק ב

הַסְּפָרוֹת, צִיּוּרָה וְחֻטְבָּה ², עוֹמְדִים לְהוֹצִיא אֶל הַפְּעַל כָּל הַמְּשֻׁגָּמִים הַרוֹחֲנִיִּים, הַמְּטַבְּעִים ³ בְּעַמְּק ⁴ הַנְּפֶשׁ הָאֲנוּשִׁית. וְכָל זְמַן שֶׁחָסַר גַּם ⁵ שֶׁרְטוּט אֶחָד הַגְּנוּז ⁶ בְּעַמְּק הַנְּפֶשׁ ⁷, שֶׁלֹּא יֵצֵא אֶל הַפְּעַל, עוֹד יֵשׁ חוֹבָה עַל עֲבוֹדַת הָאֲמָנוֹת ⁸ לְהוֹצִיאֹו.

פָּרָק ג

מוֹכֵן הַדְּבָר ⁹, שָׂרַק אֶת אוֹתָם ¹⁰ הָאוֹצְרוֹת שֶׁבַּהֲפֹתָחָם ¹¹ מִבְּסָמִים הֵם אֶת אֲוִיר הַמְּצִיאוֹת, טוֹב וַיִּפֶּה לְפִתָּח. ”מִכָּל דְּבוּר וְדְבוּר שֶׁיֵּצֵא מִפִּי הַקְּדוֹשׁ כְּרוּךְ הוּא נִתְמַלֵּא כָּל הָעוֹלָם כְּלוֹ בְּשָׂמִים” (שבת פח, ב).

1. כך מובא בנוסח הרב לוין. בעולת ראי"ה מובא המקור בקצרה, ונוספו דברים אחרים של הרב הקשורים לעניין. נעסוק בתוספת זו בפרק טז, אות ד.
2. "ציורה וחיטובה" – בנוסח הרב לוין ובפנקסים: "הציור והחיטוב". וראה להלן בשיעורים על הבדל זה.
3. "המטבעים" – בפנקסים: "הצבורים".
4. "בעמק" – בנוסח הרב לוין: "בעמקי".
5. "גם" – בנוסח הרב לוין: "עוד אף".
6. "הגנוז" – בנוסח הרב לוין: "הנגלה".
7. בנוסח הרב לוין ובפנקסים נוסף כאן: "החושבת והמרגשת".
8. "עבודת האמנות" – בנוסח הרב לוין: "מלאכת המחשבת".
9. בנוסח הרב לוין נוסף כאן: "מעצמו".
10. "את אותם" – בנוסח הרב לוין: "אלה".
11. "שבהפתחם" – בנוסח הרב לוין: "שבהתפתחם".

אִמְנֵם, אוֹתָם הַדְּבָרִים הַגְּנוּזִים שֶׁקְבוֹרָתָם הִיא בַּעוֹרָם, לָהֶם¹² מִתְקַנֵּת הַיְתָד שֶׁעַל אֲזִינֵינוּ לַחֲפֹר וּלְכַסּוֹת¹³. וְאוֹי לֹא לְמִי שֶׁמִּשְׁתַּמֵּשׁ בִּיתְדוֹ לַפְעֵלָה הוֹפְכִית¹⁴, לְמַעַן הַרְבוֹת בְּאִשָּׁה!

וְעִזּוּעֵי הַנֶּפֶשׁ שֶׁמִּצַּד רִגְשֵׁי הָאֱהָבָה הַטְּבָעִית, שְׁנוֹטְלָת חֵלֶק גָּדוֹל בְּמִצְיָאוֹת, בְּמוֹסָר וּבַחַיִּים, הֵם רְאוּיִים לְהַתְּפָרֵשׁ עַל יְדֵי הַסְּפָרוֹת בְּכָל הַצְּדָדִים שֶׁבָּהֶם הִיא מוֹצִיָּאָה אֶל הַפְּעֵל אֶת הַגְּנוּזוֹת – אֲבָל בְּשִׁמְרָה¹⁵ הַיּוֹתֵר מֵעֵלָה מְנַטְיָה לְצַד הַשְּׂכָרוֹן¹⁶ שֵׁישׁ בְּאֵלֶּה הַרְגָּשׁוֹת, שֶׁמֵּהִפֵּךְ אוֹתָם מִטְהָרָה טְבָעִית – לְטִמְאָה מְגוֹלָת¹⁷. רַק אֲנִשֵׁי קִדְשׁ רְאוּיִים לְהִיּוֹת שְׂרֵי קִדְשׁ.

פְּרָקִים
ד-יא

אִמְנֵם, אִם נֶחֱשֵׁב לְחִסְרוֹן כְּלָלִי בְּאִיזוֹ סְפָרוֹת, כְּשֶׁלֹּא יִמְצָאוּ בָּהּ אֵלֶּה הַרְגָּשׁוֹת הַפְּנִימִיּוֹת, שֶׁהָאֱהָבָה מְשַׁמֵּת אוֹתָם¹⁸, בְּאוֹתָהּ הָאֱהָבָה הַנְּהוּגָה, כַּמָּה¹⁹ רְאוּי לְחֶשֶׁב לְחִסְרוֹן, אִם אוֹתָם הַזְּעִזּוּעִים הַרְמִים וְהַנְּשָׂאִים – שֶׁכָּל כֶּף פּוֹעֵלִים וּפְעֵלוֹ²⁰ וְעִתִּידִים לַפְּעַל עַל כָּל טוֹבֵי בְּנֵי אָדָם,

פְּרָק יב

12. "להם" – בנוסח הרב לוין: "עליהם".
13. עפ"י דברים כג, יד: "וַיְתַד תְּהִיָּה לָךְ עַל אֲזִנְךָ, וְהָיָה בְּשִׁבְתְּךָ חוּץ וְחִפְרָתָהּ כֶּה וְשִׁבְתָּ וְכִסִּיתָ אֶת צַאֲתְךָ". ובגמרא (כתובות ה, א): "אל תקרי: אונך, אלא: על אונך, שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון – יניח אצבעו באזניו... מפני מה אצבעותיו של אדם... משופות כיתדות? שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון – יניח אצבעותיו באזניו".
14. "ביתידו לפעלה הופכית" – בנוסח הרב לוין: "ביתד זו פעולה שכנגדה".
15. "בשמירה" – בנוסח הרב לוין: "רק בשמירה".
16. בנוסח הרב לוין נוסף כאן: "המכוער".
17. "לטמאה מגולת" – בנוסח הרב לוין ובפנקסים: "לטמאה של זוהמה מגולת".
18. "מרשמת אותם" – בנוסח הרב לוין ובפנקסים: "מרשמת בעומק הנפש".
19. "כמה" – בנוסח הרב לוין: "על אחת כמה וכמה".
20. "שכל כך פועלים ופעלו" – בנוסח הרב לוין: "שככה הם פועלים לעולם".

וְעַל כְּנֹסֶת יִשְׂרָאֵל בְּיַחְוֹד, הַנוֹכְבְּעִים מֵאַהֲבַת אֲדוֹן²¹ כָּל
הַמַּעֲשִׂים²², מִקּוֹר הַטּוֹב²³ וְהַחֶסֶד – אֱלֹה²⁴ הַרְגָּשׁוֹת
הַנְּאֻהָבִים לֹא יִחַקְקוּ בַסֶּפֶר, וַיִּפְקֹד מְקוֹמָם! הֵיטֵ עֲרֹךְ
לְעֵמֶק רִגְשׁ הָאַהֲבָה הַזֹּאת²⁵, הֵיכִילוּהָ יָמִים רַבִּים,
הֵיכִלְכְּלוּהוּ גְבֹהֵי שְׁחָקִים?!

הַחֶסֶד הַזֶּה אֲמָנָם נִמְלָא לָנוּ בְּשִׁיר הָאַהֲבָה, אוֹתוֹ
שֶׁהוּא²⁶ קִדְשׁ קִדְשִׁים, הוּא "שִׁיר הַשִּׁירִים אֲשֶׁר לְשִׁלְמָה"
(שִׁיר הַשִּׁירִים א, א).

פְּרָקִים
יג-טו

וְכִמּוֹ שְׁמִי שֶׁהוּא "חֲמוֹר לְאַהֲבָה", לֹא יַחֲוֹשׁ מָה יִחְפְּצוּ
מְשׁוֹרְרֵי הָאַהֲבָה בְּשִׁירֵיהֶם הַפְּרָטִיִּים, וְאִם הִיָּה יִכְלַת
בִּידוֹ²⁷ לְהַשְׁפִּיל אֶת גְּעוּגוּעֵיהֶם עַד כְּדֵי טְעִימַת חוֹשׁוֹ הַגָּס,
הִיָּה עוֹשֶׂה כֵּן בְּשִׁמְחַת־לֵב וְנִפְשׁ חֲפָצָה – כֵּן²⁸ מִי שְׁלָבוֹ
עֲרָלָה²⁹, וּמְכַרְחַת³⁰ לְהִיּוֹת כֵּן, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא טֵעַם לְהַתְנַשֵּׂא
אֶל מְרוֹמֵי הַגִּיּוּנִי³¹ קִדְשׁ, וְלֹא חָשׂ מַעוֹלִים³² נַעַם אוֹר

21. "מאהבת אדון" – בנוסח הרב לוין: "ממקור האהבה לאדון".
22. עפ"י חגיגה ג, ב.
23. "הטוב" – בנוסח הרב לוין ובפנקסים: "האור".
24. "אלה" – בנוסח הרב לוין ובפנקסים: "אם אלה".
25. "רגש האהבה הזאת" – בפנקסים: "נחל רגש זה".
26. "שהוא" – בנוסח הרב לוין: "השיר שהוא".
27. "היה יכלת בידו" – בנוסח הרב לוין: "היתה בידו יכולת", בפנקסים: "היה בידו יכולת".
28. "כן" – בנוסח הרב לוין: "רק".
29. עפ"י ירמיהו ט, כה.
30. "ערלה, ומכרחת" – בנוסח הרב לוין – "ערל, ומכרח".
31. "הגיוני" – איננו בנוסח הרב לוין.
32. "מעולם" – בנוסח הרב לוין: "מעצם".

אהבת צור כל העולמים³³, איש נבל ולא חכם³⁴ כזה, לא יוכל להכיל את הרעיון כי אלה הגעגועים הרבים הפרטיים הנשאים³⁵ שבשיר השירים המה רשמים של האוצר הגנוז בנפש כלל האמה, אשר בחר לו ד'³⁶ לשמו ולזכרו, מפני שאינו מרגיש כלל שום חסרון בהפקד מקום אלה הרגשות, אשר לא ידעם.

אבל מי שלא השהו אלוה חכמה³⁷ יכיר ויחוש כי אי אפשר כלל לאוצר כתבי הקדש של האמה הקדושה, שכל תולדתה מלאה רשומי אהבת-נפש לצור מעזה³⁸ – בימי גדלתה והודיה³⁹ על ידי חסד-עליון מלא הוד; ובימי עניה ומרודיה⁴⁰ על ידי נהרי נחלי-דם ושטף צרות רבות ורעות⁴¹, אשר כל אלה עוררו את האהבה⁴², חזקה והוציאוה אל הפעל המרגש – אי אפשר בשום אופן שאלה

פרק
טז

33. בישעיהו כו, ד: "בטחו בד' עדי עד, כי ביה ד' צור עולמים", ובברכות ההפטרה: "צור כל העולמים, צדיק בכל הדורות..."
34. על פי דברים לב, ו: "עם נבל ולא חכם".
35. "הנשאים" – איננו בנוסח הרב לוין.
36. עפ"י תהלים קלה, ד: "כי יעקב בחר לו ג'ה, ישאל לסגלתו".
37. עפ"י איוב לט, יז: "כי השה אלוה חכמה".
38. בתהלים לא, ג: "הטה אלי אונך, מהרה הצילני, יהיה לי לצור מעוז, לבית מצודות להושיעני", ובפיוט "שחר קמתי להודות", לרבי שלמה אבן גבירול: "לבד בך אזכיר שמך, מעוז צור ישועתי", ובעקבות כך בשיר חנוכה הידוע: "מעוז צור ישועתי".
39. "והודה" – איננו בנוסח הרב לוין.
40. עפ"י איכה א, ז: "זכרה ירושלים ימי עניה ומרודיה".
41. עפ"י דברים לא, יז: "ומצאהו רעות רבות וצרות", ובתהלים עא, כ: "אשר הראיתי צרות רבות ורעות".
42. עפ"י שיר השירים ב, ז.

הגֵּעֲגוּעִים לֹא יִרְשָׁמוּ בְּסִפְרֹ, בְּאוֹצֵר הַכֶּלֶלִי, שֶׁשָּׁם כָּל
הַגִּיּוּנֵי קִדְשֵׁנוּ נִחִיתִים^{44 43}.

פרק זז

אָמְנָם, מִי שֶׁבָּעַת שֶׁסָּרְקוּ אֶת בְּשָׂרוֹ בְּמִסְרָקוֹת שֶׁל בְּרִזָּל
יּוּכַל לְהִשִּׁיב: "כָּל יָמֵי הַיִּיְתִי מִצְטָעֵר עַל הַמִּקְרָא הַזֶּה
(דברים ו, ה): 'וּבְכָל נִפְשֶׁךָ, מָתִי יִבֵּא לְיָדִי וְאֶקְיָמְנֹו',
וּלְהֶאֱרִיךְ בְּאוֹתָהּ שְׁעָה בְּ"אַחַד"⁴⁵ עַד שֶׁיִּצְאָת נִשְׁמָתוֹ
(ברכות סא, ב) – רַק הוּא יּוּכַל לֹמַר שְׂאִין כָּל הָעוֹלָם כְּלוֹ
כְּדֹאֵי כְּיוֹם שֶׁנִּתְּן בּוֹ שִׁיר הַשִּׁירִים לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁכָּל הַכְּתוּבִים
קִדְשׁ, וְשִׁיר הַשִּׁירִים – קִדְשׁ קִדְשִׁים!

פרק
יח-ט

אָמְנָם, בְּנִטְף מִים מִנִּי יָם⁴⁶, כְּזִיק אֶחָד מְלַחֵב-אֵשׁ⁴⁷
שֶׁעַד לֵב הַשָּׁמַיִם^{48 49}, כְּאוֹת אֶחָד מִסְפָּר גְּדוֹל וְרַחֲב-
יָדִים⁵⁰, יִדַּע אִישׁ, אֲשֶׁר כֹּה רַמָּה נִפְשׁוֹ, לְהַעֲרִיךְ גַּם כֵּן אֶת
הָאֱהָבָה הַפְּרָטִית הַטְּבָעִית בְּעֶרְכָּהּ הַטְּהוֹר, וְהָיָה לוֹ הָאֱהָבָה
הַטְּהוֹרָה הַטְּבָעִית, וְהָאֱהָבָה הַלְּאֻמִּית הַנְּאוּרָה, וְהָאֱהָבָה
הָאֶלֶּהִית הַקְּדוּשָׁה וּמְלֵאָה הוּד – עֲרוּכוֹת בְּמַעֲרָכָה,
כְּמַגְדֵּל דָּוִד בְּנוֹי לְתַלְפִּיּוֹת⁵¹.

43. "נחיתים" – עפ"י מ"ב ו, ט.

44. בנוסח הרב לוין: "אשר שמה נאספו כל הגיוני קדש".

45. "שמע ישראל, ד' אֶלֶּהִינוּ, ד' אֶחָד" (דברים ו, ד).

46. עפ"י איוב יא, ט; יד, יא.

47. עפ"י ישעיהו כט, ו, ועוד.

48. "לב השמים" – עפ"י דברים ד, יא.

49. "שעד לב השמים" – בנוסח הרב לוין: "אוכלה", עפ"י (ישעיהו ל, ל):
"וְהַשְּׁמַיִם ד' אֶת הוֹד קוֹלוֹ, וְנַחַת זְרוּעוֹ יִרְאֶה כְּזוֹעַף אֵף וְלֶהֱבֵ אֵשׁ אוֹכְלָה,
נִפְץ זֶרֶם וְאָבֵן כְּרֹד".

50. "ורחב ידיים" – איננו בנוסח הרב לוין.

51. עפ"י שיר השירים ד, ד: "כְּמַגְדֵּל דָּוִד צְנוּאֲרֶךְ בְּנוֹי לְתַלְפִּיּוֹת".

אָבַל מָה נְמוּכִים הֵם הַגְּמָדִים⁵², בְּעֲלֵי עֵינַיִם טְרוּטוֹת,
הַזּוֹחֲלִים סָבִיב לְשֹׁדֶרֶת הָאֲבָנִים הַתְּחַתּוֹנָה שֶׁל מְגֵדֶל-
עֶפְל⁵³ וְרוֹשְׁמִים אֶת קוֹמָתוֹ, אֲשֶׁר לְעַב תְּגִיעַ, רַק כְּדֵי
פְּשִׁיטַת יָדָם הַקְּטָנָה וּמְעוֹף עֵינָם, שְׂדוּק וּתְבִלּוּל⁵⁴ שָׁמוּ
עָלֶיהָ מְצוּר⁵⁵. וְאִם מְרֹאֵשׁ מְגֵדֶל-עֶפְל יִגְד לָהֶם, שְׂרוּאִים
אֶת הַכּוֹכָב, מְלֹא הוֹד וְיִפְעָה – מִיָּד יִחְלִיטוּ כַּמָּה נְמוּף הוּא
הַכּוֹכָב הַנְּהַדָּר.

נְפֹשׁוֹת כְּאֵלֶּה, שְׂיוֹתֵר מְרוּעָה בְּעַל לֵב רָגֵשׁ, שְׂאָהֵב אֶת
בֵּת כְּלָבָא שְׁבוּע⁵⁶, לֹא יוּכְלוּ לְמַצֵּא בְּרַבִּי עֶקִיבָא, לֹא
יוּכְלוּ גַם בֶּן הַוּצִיא⁵⁷ מְקוֹר לְתַכּוֹנֵת הַהַחֲלָטָה הַנִּפְלְאָה,
שְׂשִׁיר הַשִּׁירִים הוּא קִדְשׁ קִדְשִׁים בְּעֶרְךָ כָּל הַכְּתוּבִים, כִּי
אִם מִמְּקוֹר הָאֵהָבָה הַפְּשׁוּטָה הַפְּרָטִית⁵⁸, אֲשֶׁר אוֹתָהּ
לְבָדָה יִחְזוּ⁵⁹.

52. בנוסח הרב לוין ובפנקסים נוסף כאן: "שהם גם כן".
53. עפ"י מיכה ד, ח: "וְאֵתָהּ מְגֵדֶל עֶדְרָה, עֶפְל בֵּת צִיּוֹן, עֲדִיף תֵּאֲתָהּ, וּבָאָה
הַמְּשָׁלָה הָרֵאשׁוֹנָה, מִמְּלַכֶּת לְבַת יְרוּשָׁלַם".
54. עפ"י ויקרא כא, כ: "אוֹ גִבֵּן אוֹ דָק אוֹ תְבִלֵּל בְּעֵינָיו אוֹ גָּרַב אוֹ יִלְפֵת אוֹ מְרוּחַ
אֲשָׁךְ".
55. "פשיטת ידם... מצור" – בנוסח הרב לוין: "תנופת ידם הקצרה ומעוף עינים
הכחה".
56. בנוסח הרב לוין ובפנקסים נוסף כאן: "היפה".
57. "להוציא" – בפנקסים: "להמציא".
58. "הפרטית" – איננו בנוסח הרב לוין.
59. בנוסח הרב לוין נוסף כאן: "ברבי עקיבא שאהב בת כלבא שבוע (דרך זה
תפס לו אחד הסופרים הזקנים ב'לוח אחיאסף)".

אָבַל טְהוּרֵי־לֵב יִרְאוּ אֶת רַבִּי עֲקִיבָא בְּגָדָלוֹ ;
אֶת רַבִּי עֲקִיבָא הַמְּשַׁחֵק כְּשֵׁרוּאָה שְׁשׁוּעַל יוֹצֵא מִבֵּית
קִדְשֵׁי הַקִּדְשִׁים (מכות כד, ב) – מִפְּנֵי⁶⁰ שְׁלֹנְפֵשׁוּ הָעֲנָקִית⁶¹,
הָעֵתִיד הַרְחוּק נֶצַב כְּהוֹה⁶² ;
אֶת רַבִּי עֲקִיבָא הַמְּלֵא צְהֵלָה לְקוֹל הַמוֹנָה שֶׁל רוּמֵי (שם
שם, א) – מִפְּנֵי שֶׁהָאֱהָבָה הָאֲלֵהִית, הַנוֹבְעֵת מֵעֵמֶק חֲכָמַת־
לְבוּ הַנִּפְלְאָה⁶³, הוֹרְתָהוּ, עַד כְּדֵי מְלֵא צִיּוֹר חֵי, כִּי רוּמֵי
וְאֵלִילִיָּה כְּלִיל תַּחֲלֵף⁶⁴ – וְאוֹר צִיּוֹן לְעַד יִזְרַח !
הָאֱהָבָה בְּתַעֲנוּגִים⁶⁵ לְמַחֲזָה הָעֵתִיד הַיּוֹדָאֵי מְלֵאָה⁶⁶ כָּל
כֶּף אֶת לְבָבוֹ הַטְּהוֹר, עַד כִּי לֹא הִנִּיחָה לוֹ מְקוֹם גַּם
לְאַנְחַת־לֵב עַל הַהוֹה הַמְּרַעֵד, שֶׁהִפִּירוּ רַק כְּעַב־קַל⁶⁷⁶⁸
עַל פְּנֵי הַחֲמָה הַבְּרָה⁶⁹ בְּשַׁחֲקִים.
וְרַק מִמְּקוֹר אוֹתָהּ הַנִּפְשׁ, שֶׁנִּשְׁמָתוֹ יֵצֵא בְּ"אַחַד",
יֵצֵאָה הַהַחֲלָטָה⁷⁰ שֶׁכָּל הַכְּתוּבִים קִדְשׁ, וְשִׁיר הַשִּׁירִים –
קִדְשׁ קִדְשִׁים !

60. "מפני" – בנוסח הרב לוין: "יען כי".
61. "הענקית" – בנוסח הרב לוין: "הרוממה".
62. "העתיד הרחוק נצב כהוה" – בנוסח הרב לוין: "קרוב היה העתיד הרחוק".
63. "חכמת לבו הנפלאה" – בנוסח הרב לוין: "לבו הרחב כים".
64. עפ"י ישעיהו ב, יח: "וְהֵאֱלִילִים כְּלִיל יַחֲלֵף". ובפיוט "ציון הלא תשאלני",
לרבי יהודה הלוי: "ישנה ויחלוף כליל כל ממלכות האליל".
65. עפ"י שיר השירים ז, ז: "מִה יִפִּית וּמִה נִעְמְתָ אֱהָבָה בְּתַעֲנוּגִים".
66. "העתיד הודאי מלאה" – בנוסח הרב לוין: "העתיד בודאי תמלא".
67. עפ"י ישעיהו יט, א.
68. בנוסח הרב לוין ובפנקסים נוסף כאן: "העובר".
69. עפ"י שיר השירים ו, י: "מִי זֹאת הַנִּשְׁקָפָה כְּמוֹ שָׁחַר, יִפֶּה כְּלִבְנָה, בְּרָה
כַּחמָה, אֲיִמָּה בְּנִדְגָלוֹת".
70. "ורק ממקור... יצאה ההחלטה" – בנוסח הרב לוין: "ורק מפי איש שנשמתו
יצאה באחד, נאה להאמר". ובפנקסים: "הוא יכיר רק ממקור אותה הנפש
שנשמתו יצאה ב'אחד', נובעת ההחלטה".

כתבי הקודש מטמאים את הידיים

”אמר רבי עקיבא: חס ושלום! לא נחלק אדם מישראל על שיר השירים שלא תטמא את הידיים, שאין כל העולם כלו כדאי כיום שנתן בו שיר השירים לישראל, שכל הכתובים קדש, ושיר השירים – קדש קדשים!” (ידיים ג, ה).

המשנה (שבת א, ד) מספרת שחכמי ישראל גזרו שמונה עשר דברים “בעליית חנניה בן חזקיה בן גרון”, והגמרא (שם יג, ב) מפרטת את הגזרות האלה. אחת מאותן גזרות היא שאם מאכל תרומה נוגע באחד מכתבי הקודש – הוא נטמא ונפסל לאכילה.

במבט ראשון הגזרה מפתיעה מאוד: איך ייתכן שמגע עם כתבי הקודש יטמא משהו? וכי יש לך דבר טהור יותר מכתבי הקודש, מספרי המקרא!?

הגמרא (יד, א) מסבירה שהצורך בגזרה הזאת נבע דווקא בשל קדושתם של כתבי הקודש. בתחילה, אנשים היו שומרים מאכלי תרומה לצד ספר תורה, מתוך מחשבה נכונה שיש קשר בין שני הדברים: גם ספר התורה קדוש, וגם התרומה קדושה, שהרי היא מותרת באכילה רק לכוהנים, ואכילתה מותרת רק בטהרה.

אולם, אף שהכוונה הייתה יפה ונכונה, התוצאה לא הייתה טובה כל כך. עכברים ושאר מזיקים, שהיו מצויים מאוד בבתים באותם ימים, נמשכו למאכלי התרומה, ואגב כך הזיקו גם לכתבי הקודש שנשמרו לצידם.

היה ברור לחכמים שצריך לגרום לאנשים להפריד בין כתבי הקודש למאכלי התרומה, כדי להגן על כבודם ושלמותם של הכתבים. אומנם היה אפשר להורות להם שלא לעשות זאת, אך לא די בהוראה כזאת כדי לשנות הרגלים של אנשים.

משום כך נמנו וגמרו לגזור שכל תרומה הנוגעת בכתבי הקודש – נטמאת, וממילא נפסלת באכילה. לגזרה בעלת השלכה מעשית יש כוח לגרום לאנשים לשנות הרגלים – גם משום שאנשים יחששו להפסד ממונם, וגם משום שבתקופתם היו מקפידים מאוד על דיני טומאה וטהרה.

יש להעיר כי בזמנם לא היו הספרים כתובים על דפי נייר, אלא על מגילות קלף, כמו ספר תורה ומגילת אסתר בימינו. ממילא, כתבי הקודש לא היו כרוכים יחד בספר אחד גדול, כמו ספרי התנ"ך של ימינו, אלא כל אחד מספרי התנ"ך נכתב במגילה נפרדת.

בעקבות כך התעוררה השאלה בדורות הבאים על אילו מכתבי הקודש גזרו חכמים את גזרתם – האם כל כתבי הקודש מטמאים את התרומה, כל כ"ד ספרי המקרא, בלי יוצא מן הכלל, או שמא ישנם ספרים שלא נכללו בגזרה.

משמעות הקביעה שספר מסוים לא נכלל בגזרה הזאת היא שהוא אינו שווה בקדושתו לשאר כתבי הקודש, ולכן לא חששו חכמים כל כך לכבודו ולא גזרו שיטמא את כתבי הקודש במגעו.

המשנה במסכת ידיים (ג, ה) פורשת לפנינו מחלוקת חכמים לגבי שניים מספרי המקרא, האם נכללו בגזרה אם לאו: מגילת קהלת ומגילת שיר השירים. מאחר שהדיון מובא במסכת ידיים, השאלה שם היא האם מגילות אלו מטמאות את ידי הנוגע בהן, על פי הכלל (שם, ב): כל הפוסל את התרומה – מטמא גם את הידיים הנוגעות בו.

כמה מחכמי המשנה סוברים כי הגזרה כוללת את כל כתבי הקודש, בלי יוצא מן הכלל. אולם, רבי יהודה סובר כי אומנם שיר השירים מטמא את הידיים לכל הדעות, אך מגילת קהלת נתונה במחלוקת. חברו, רבי יוסי, סבור כי קהלת בוודאי אינה מטמאת את הידיים, ועל שיר השירים יש מחלוקת. לעומתם, רבי שמעון סובר כי קהלת היא "מקולי בית שמאי, ומחומרי בית הלל".

שלושת החכמים הללו הם מגדולי תלמידיו של רבי עקיבא, והמשנה מביאה את הזדעקות רבם על עצם המחשבה שעשויה להיות מחלוקת על קדושת מגילת שיר השירים: "חס ושלום! לא נחלק אדם מישראל על שיר השירים שלא תטמא את הידים! שאין כל העולם כלו כדאי כיום

שניתן בו שיר השירים לישראל! שכל הכתובים קדש, ושיר השירים - קודש קדשים! ואם נחלקו, לא נחלקו אלא על קהלת".

לדעת רבי עקיבא, לא יעלה על הדעת שתהיה מחלוקת על קדושת שיר השירים. ואומנם כל השירים שנכתבו במקרא הם קודש - אך שיר השירים הוא ברמה אחרת לגמרי, הוא **קודש קודשים!** על כן, ברור שיש לדאוג לכבודו של שיר השירים ולגזור שיטמא את התרומה הנוגעת בו כדי שלא יבוא לידי ביזוי! ואם כבר הייתה מחלוקת בין החכמים על אחד מכתבי הקודש, המחלוקת הייתה כנראה על מגילת קהלת - אבל ודאי שלא על שיר השירים!

למסקנה נראה כי המשנה הכריעה שגם שיר השירים וגם קהלת נכללים בגזרת הטומאה, משום ששניהם קדושים כשאר כתבי הקודש, ויש לדאוג לכבודם.

את מאמרו פתח הרב בציטוט הזדעקותו של רבי עקיבא - לא יעלה על הדעת שישנה מחלוקת על קדושת שיר השירים! שיר השירים נמצא בדרגת קדושה מיוחדת - הוא "קודש קודשים!"

עם זאת, אי אפשר להתכחש לעובדה ששיר השירים כתוב בצורת שיר אהבה בין אהוב לאהובתו, וכל מי שקורא אותו, בלי הכנה מוקדמת, מרגיש חוסר נוחות בכך שתיאורי אהבה כאלה נכנסו לספר הספרים, התנ"ך.

דברי רבי עקיבא, ששיר השירים ראוי גם ראוי להיכלל בכתבי הקודש, והוא אף בגדר קודש קודשים, פותח את עינינו לתפוס באופן אחר לגמרי את המגילה הזאת.

בבחירתו של הרב לפתוח את מאמרו בהזדעקותו של רבי עקיבא הוא מגלה לנו כבר בהתחלה כיצד יש לראות את שיר השירים, ומתוך כך הוא ניגש לעסוק בנושאים רגישים - היחס האמיתי העמוק של התורה לאומנות ולאהבה. בהמשך המאמר יבאר הרב גם מדוע דווקא רבי עקיבא הוא שהזדעק כל כך בעניין קדושת שיר השירים.

ב

מטרת הספרות

הספרות, ציורה וְחִטּוּבָה, עוֹמְדִים לְהוֹצִיא אֶל הַפֶּעַל כָּל הַמְשָׁגִים הָרוּחָנִיִּים, הַמְטַבְּעִים בְּעֵמֶק הַנֶּפֶשׁ הָאֲנוּשִׁית. וְכָל זְמַן שֶׁחָסַר גַּם שְׁרִטוּט אֶחָד הַגְּנוּז בְּעֵמֶק הַנֶּפֶשׁ, שֶׁלֹּא יֵצֵא אֶל הַפֶּעַל, עוֹד יֵשׁ חוֹבָה עַל עֲבוֹדַת הָאֲמִנוֹת לְהוֹצִיאוֹ.

א | להוציא אל הפועל מושגים רוחניים

המאמר נפתח במילים: "הספרות, ציורה וְחִטּוּבָה". כפי שצינו בפתיחה, בפנקסי הרב ובנוסח שהדפיס הרב ד"ר בנימין מנשה לוי, כתוב: "הספרות, הציור והחיטוב". ראינו לעיל את השיקולים לשינוי זה, ונבאר כאן על פי הנוסח המקורי.

לאומנות פנים רבות – ספרות, ציור, חיטוב (פיסול), וכן הלאה. אולם, לכל הפנים האלה ישנו מצד האמת תפקיד אחד – "לְהוֹצִיא אֶל הַפֶּעַל כָּל הַמְשָׁגִים הָרוּחָנִיִּים, הַמְטַבְּעִים בְּעֵמֶק הַנֶּפֶשׁ הָאֲנוּשִׁית". ייעודה של האומנות הוא לחשוף את התוכן הרוחני הנובע מגודלה ועומקה של נשמת האדם.

האומנות באה לגלות את מה שיש **בתוכנו**, בעומק נפשנו, ולהוציאו מן הכוח אל הפועל. תפקידו של האומן הוא להיות פֶּה לְכָל בְּנֵי הָאָדָם. לא לכל אדם ישנו כישרון אומנותי. רוב בני האדם אינם יודעים לבטא את שנמצא בעומק נפשם במילים, בשירה או בפרוזה. גם היכולת לצייר, לפסל או להלחין היא מתת שהתברכו בה יחידים.

אכן, יחידים אלו אינם מגלים ביצירתם רק את הנפש הפרטית שלהם – אלא חושפים את הגנוז בנפש האנושית, המשותפת לכל בני האדם. אילו היה היוצר מגלה רק את נשמתו הפרטית, לא הייתה יצירתו נוגעת בליבם של אחרים. המגע העוצמתי של יצירת האומן על אנשים אחרים

מלמד שהאומן הצליח לחשוף ביצירתו נקודה פנימית הקיימת גם בנפשם של אחרים.

תפקיד האומנות הוא לגלות אפוא את "המשגים הרוחניים, המטבעים בעמק הנפש האנושית", לאפשר לבני האדם לגלות את הכוחות הגנוזים בהם ולהוציאם מן הכוח אל הפועל.

ב | מהות האדם – גדילה והתפתחות

היכולת לגלות כוחות גנוזים ולהוציאם אל הפועל מייחדת את האדם מכל הנבראים.

הבריאה כולה, מלבד האדם, נבראה בלי שיהיה בה פער בין היכולת הטמונה בה בכוח – לבין מה שמופיע בה בפועל. החתול הוא חתול, ואין בו יכולת להיות חתול שונה מהותית ממה שהוא משעת בריאתו. הוא כמובן מפתח את היכולות ה"חתוליות" שלו, אך אינו מגלה כוחות שהיו כמוסים בו. דבר זה נכון גם בעץ ובאבן ובשאר הנבראים.

יוצא מן הכלל הוא האדם. באדם קיימת יכולת עצומה בכוח, אך כדי לגלותה בפועל – עליו לטרוח ולעמול.

המהר"ל מבאר בספרו "תפארת ישראל" (פרק ג), שייחודו זה של האדם רמוז בשמו. במבט ראשון נראה שהאדם נקרא "אדם" משום שנוצר מן האדמה, כפי שנאמר (בראשית ב, ז): "וַיִּצְרָא ד' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עֶפְרָא מִן הָאֲדָמָה".

אולם, לא די בסיבה זו, שהרי גם שאר הנבראים נבראו מן האדמה (שם א, יא-כד): "תִּדְשָׂא הָאָרֶץ דְּשָׂא עֵשֶׂב... עֵץ פְּרִי... תֵּצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ, בְּהֵמָה וָרֶמֶשׂ וְחַיֵּתוֹ אֶרֶץ לְמִינָהּ". מדוע אפוא רק האדם נקרא על שם האדמה?

העובדה שדווקא האדם נקרא על שם האדמה מגלה לנו כי באדם קיימת אחת התכונות העיקריות של האדמה. ואף שגם בעלי החיים נבראו מן האדמה, רק האדם ירש מהאדמה את התכונה המייחדת אותה, והוא מתדמה לה בתכונה זו.

ומהי אפוא תכונתה הייחודית של האדמה, שאותה הורשה לאדם? המהר"ל מסביר "כי האדמה היא מיוחדת בזה שהיא בכח, ויש בה יציאה

לפעל כל הדברים אשר יוצאים ממנה, צמחים ואילנות ושאר כל הדברים, והיא בכח לכל זה”.

התכונה המייחדת את האדמה היא שקיימת בה מציאות של יציאה מן הכוח אל הפועל. כשמסתכלים על אדמה חשופה, רואים רק עפר. אולם, בכוחה של האדמה הזאת לגדל צמחים ועצים, יערות שלמים! לאדמה יש תכונה של צמיחה והתפתחות, עיקר עניינה אינה מה שיש בה עכשיו – אלא מה שיכול לצאת ממנה בעתיד.

את התכונה הזאת ירש האדם מהאדמה. האדם אינו מתגלה במלוא כוחו מייד עם היוולדו, אלא גנוזים בו כוחות עצומים, ועליו לעמול כדי לגלותם ולהוציאם אל הפועל – בדיוק כמו האדמה, הדרושת עיבוד ועמל כדי להוציא ממנה את הגנוז בה בכוח. ייחודו ותפקידו של האדם הוא לגלות את הכוחות הגנוזים בו ולתת להם ביטוי בחייו.

אולם, כשם שלא כל אדם יודע איך לעבד את אדמתו ולהוציא ממנה את שגנוז בה – כך לא כל אדם יודע לגלות בעצמו את הרגשות הפנימיים הגנוזים בנפשו.

משום כך ישנה חשיבות רבה כל כך לאנשי האומנות והיצירה. בידם ניתן הכוח לגלות את הרגשות הפנימיים האצורים בנפש האדם. וכמו החקלאי המעבד את אדמתו ומשווק את תוצרתו לציבור – כך החקלאי הרוחני, האומן, הסופר והיוצר, “מעבד” את נפשו ו”משווק” את תוצרתו הרוחנית לשאר בני אדם. דרך יצירותיו יכולים גם שאר בני האדם להיפגש עם הכוחות הטמונים בנפשם.

על כן, “כָּל זְמַן שֶׁחִסַּר גַּם שֶׁרְטוּט אֶחָד הַגָּנוּז בְּעֵמֶק הַנֶּפֶשׁ, שֶׁלֹּא יֵצֵא אֶל הַפֶּעַל – עוֹד יֵשׁ חוֹבָה עַל עֲבוֹדַת הָאֱמָנוּת לְהוֹצִיאֹוּ”. איננו יכולים לוותר על שום שרטוט, שום רגש פנימי, אפילו דק וזעיר ביותר, הגנוז בעומק נפשנו. עלינו לעבד את נפשנו ולדלות מתוכה את הרגשות הפנימיים האצורים בקרבה, להעלות אותם אל פני השטח ולהתחבר אליהם. ואנו זקוקים לאומנים כשרוניים שיעשו בשבילנו את העבודה העדינה והרגישה הזאת.